

Domenii de specializare: patrimoniul cultural, muzeologie. Profesor la Universitatea „Valahia”, Târgoviște și fondator al Centrului Național de Cercetare și Documentare în Domeniul Muzeologiei „Radu Florescu” (Muzeul Național de Istorie a României). Istoric cu o lungă activitate de muzeograf, editor și organizator de expoziții. A publicat peste 30 de monografii și cca 400 de studii, articole și ghiduri. *Transmuseographia*, București, 2000; *Provocarea noilor muzeografii*, Brăila, 2008; *Colecționism, muzeologizare, patrimonializare*, București, 2013; *Muzeograme vechi și noi*, București 2014; *Gemenii Lapedatu. Istorie și finanțe*, București 2016; *Vasile Stoica în serviciul României*, București 2018.

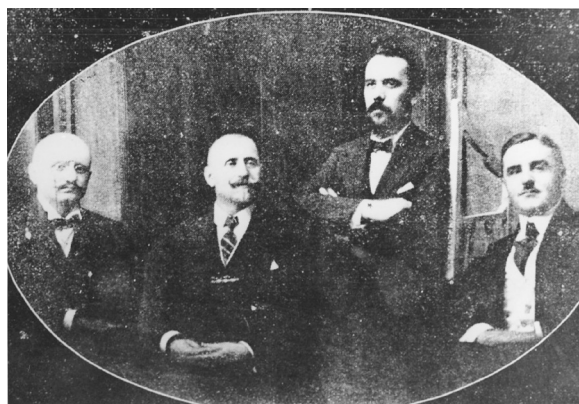

Ioan OPRÎȘ

REALITĂȚI BASARABENE ÎNAINTE DE UNIRE

În decursul neutralității României (1914–1916), tratativele cu guvernul acesteia pentru a intra în război de partea Aliaților au cunoscut intensificări și numeroase insistențe. Îndeosebi guvernul rus și-a instruit diplomații în direcția insistenței de a dobândi acceptul României pentru a încheia o alianță militară clară. Încă la 13/26 septembrie 1914, ministrul de externe rus Sazonov își informa reprezentantul guvernului, trimisul plenipotențiar Poklevski, acreditat la București, că „împreună cu Diamandy, am întocmit următorul proiect de înțelegere cu România, pe care veți binevoi să-l propuneți lui Brătianu” [1, p. 165]. Proiectul de înțelegere privea „dreptul de a anexa provinciile Austro-Ungare locuite de români. În Bucovina baza delimitării teritoriilor care vor urma să fie anexate Rusiei și României o va constitui majoritatea etnografică a populației. România va avea dreptul să ocupe aceste teritorii în momentul când îi va fi mai convenabil” [1, pp. 165-166].

Criteriul etnografic a devenit, după cum se observă în toate etapele tratativelor, esențial, majoritățile din totalul populației hotărând așadar drepturile asupra unor teritorii. Evoluția tratativelor – în condițiile în care Antanta a căutat aliați noi pentru a modifica în favoarea ei raportul de forțe aflate în conflict – „a condus la recunoașterea unirii Bucovinei cu România, cerută de guvernul român în temeiul principiului naționalității, cerere care la 14/27 februarie 1916 era deja acceptată” [2, p. 274]. „Faza etnografică” a problemei României Mari „a devenit o chestiune politică” asigurată de succes – a raportat Poklevski la 15/28 august 1916 – odată cu decizia fermă de la Consiliul de coroană în care s-a decis renunțarea la neutralitate și intrarea României în Primul Război Mondial [3, f. 317]. La acel moment însă un alt teritoriu istoric locuit de români în proporție majoritară – Basarabia [4, pp. 20-22] – nu intrase încă în discuție datorită contextului dat. Nu încă și nu pentru

28 martie 1918. Delegația din Basarabia (Ștefan Ciobanu, Ion Pelivan, Pan Halippa, Daniel Ciugureanu) care a prezentat la Iași Regelui Ferdinand actul unirii cu România (Arhivele Naționale ale României)

36. 1918 martie 28.
 Delegația națională din Basarabia
 care a sosit la Iași din octul
 unirii Basarabiei cu România / de la Iași
 1918.
 Așa denumite: Ștefan Ciobanu, Ion Pelivan, Pan Halippa,
 Daniel Ciugureanu).

28823

mult timp. Bineînțeles că nici Transilvania și nici Banatul. Pentru acestea nu încăpea nicio îndoială de vreme ce la 15 august 1916 trupele române trecuseră prin pasurile Carpaților.

Însă miracolul unirii Basarabiei cu România în împrejurările complexe ale sfârșitului Primului Război Mondial continuă să sfideze regulile și legile istorice. Românii din această provincie n-au avut sub regimul țarist decât „o slabă mișcare culturală, în scop de a cultiva în mintea tuturor moldovenilor locuitori ai Basarabiei, dragostea de limbă și de neam” [5, f. 89]. Consulul român, autor al raportului din care am citat, identificase cauza: „Românii basarabeni se fereau de a susține pe față, sentimentele ce nutresc și astfel nu s-a putut cultiva o întinsă mișcare națională românească, din cauza asprului regim, care nu permitea aceasta” [5].

Totuși, câteva vechi familii boierești, și-n special în sate „țăranii români preferau a nu-și trimite copii lor la școala rusească, pentru ca ei să nu-și uite limba lor maternă”, iar bătrânii „ce au apucat câteva crâmpoie din instrucțiunea noastră, știu a ceti românește, cu litere chirilice” [6]. „Tineretul românesc născut după sau târziu de la retrocedări (1812,

respectiv 1879, n.n.) nu știe absolut a citi și au păstrat limba românească introducând multe slavonisme și cu o pronunțare înmuiată [7]. Clasa burgheziei române a dat în utltimele două decenii, un mare număr de tineret cult, însă având numai aproape excepțional o instrucțiune primită în școli rusești, așa că numai pe ici pe colo se mai găsește câte unul care să poată puțin vorbi și înțelege românește și spre cinstea loc nici unul nu-și neagă originea și regretând lipsa de școli românești i-a făcut a uita limba maternă” [8, p. 25]. Această situație a plasat provincia în vârful ierarhiei europene de analfabeți.

În singurul ziar românesc – „Cuvânt moldovenesc” – apărut la Chișinău, la 20 mai 1913, „față de severitatea cenzurei, nu se putea publica nimic din cele ce formau suferințele românilor din Basarabia” [8, p. 25]. Regimul politic țarist le interzisese „a învăța carte în limba maternă, cultura religioasă le era impusă numai în limba rusă, și deosebit de aceasta, românii basarabeni erau trimiși în număr cât mai mare să colonizeze unele regiuni nelocuite din imperiu, și astfel azi găsim, sate formate din locuitori moldoveni, tocmai în Caucaz și chiar în regiunea munților Urali” [8, p. 25].

Ion Pelivan, Pantelimon Halippa, Ion Inculeț, Sever Bocu (1918 Arhivele Naționale ale României)

Deznaționalizarea urmărită programatic și strașnic de vigilent aplicată a dat rezultate înhibând inițiativele de emancipare, ridicând stavile greu de trecut unor îndrăzneți intelectuali; nici regatul român din apropiere nu a făcut la nivel de politică oficială tranșantă demersuri de a încuraja asemenea mișcări.

Abia după izbucnirea revoluției în Rusia și radicalizarea confruntărilor dintre grupările politice „toate națiunile subjugate ce formau vastul imperiu, au tresărit, simțind că acum e momentul să-și impue dreptul la viață” [9, pp. 23-52].

Decretele bolșevice au radicalizat masele și au eliberat energii naționale acumulate în timp și care și-au identificat cu entuziasm proiecte radicale de emancipare. În cazul Basarabiei, cu acel prilej – deci abia din 1917 – s-a pus temelie Partidului Național Moldovenesc, organism politic care a înființat comitete naționale în toate centrele românești din Basarabia.

Consulul român de la Ismail a mai constatat că în programul respectivului partid era declarată ca scop „unirea tuturor moldovenilor din Basarabia și Podolia”, incluzând ca punct principal „autonomia Basarabiei” [10, pp. 512-536]. Între cerințele principale figurau „libertatea de cultură națională atât

în școală cât și în Biserică” [10, pp. 512-536], iar în „convingerea intimă a membrilor partidului, e că obținând autonomia Basarabiei, vor putea peste puțin timp, să ajungă la o alipire a Basarabiei la Regatul românesc” [10, pp. 512-536]. Respectivul partid a și dobândit libertatea de predare în școli a limbii române, punând bazele unui prim gimnaziu românesc la Chișinău. Nici românii de dincolo de Nistru „n-au fost uitați”, cerându-se și pentru aceștia drepturi culturale; Partidul Național Moldovenesc era puternic în zonele Hotin, Bălți, Soroca, Orhei, Bender și la Chișinău, unde românii formau majoritatea populației și se organizaseră în mai toate comunele, pe când în zonele Ismail, Cahul, Bolgrad și Akerman, activitatea sa era mai redusă [la Ismail lucra puternic o organizație bulgară, iar la Akerman una evreiască, prima fiind condusă de învățătorul Russev – președinte al Uniunii Cooperativelor din Basarabia (Junii Besarabadri Soiuz), factor net decis împotriva autonomiei și vădit prorus] [10, f. 90].

În pofida acelor tendințe contrare demersului Partidului Național Moldovenesc, influența acestuia a sporit, generalizându-se în sate chiar și-n zonele gestionate politic de opozanți: îndeosebi la Ede-Burnu și Babele,

centre cu majorităţi româneşti şi s-a îndreptat şi spre cercurile ruseşti, în special spre cele de la Odessa, unde s-a şi înfiinţat un comitet puternic. În paralel, a iniţiat şi recrutarea de militari moldoveni, care să lupte pe frontul românesc, numărul voluntarilor fiind estimat la 10.000 [10, f. 90].

Importante contribuţii la propaganda proromânească au adus comisarii numiţi de guvernul rus: Bădărău la Ismail, Vulpe chiar la Bolgrad, Ştirbu la Cahul, ba chiar şi guvernatorul Basarabiei, Mimi. La fel şi propunerea generalului Sterligo (fost guvernator în Polonia) de a se crea şcoli pentru refugiaţi – în calitate a acestuia de şef al Serviciului refugiaţilor – a contat în dezvoltarea mişcării autonomiste româneşti [11].

De asemenea, un sprijin mare l-a dat Vasile Stroescu, boier filantrop filoromân cu largi legături în Rusia, dar mai ales la Odessa [12].

Cerând discernământ şi nuanţări în propaganda proromânească, consulul Florescu a propus plasarea de învăţători „la orice şcoală se va deschide”, făcând din corpul didactic „o trăsătură de unire între refugiaţi şi propagandă, pe de o parte şi tot ce este străin şi rus pe de altă parte” [13].

Informat de proiectul însărcinării lui Moruzov cu coordonarea mişcării naţionale în sudul Basarabiei, consulul credea „că nu trebuie să se uite că această mişcare pentru moment este pur şi simplu o mişcare de autonomie cu caracter exact basarabian şi nici de cum unionistă la o Românie Mare şi deci trebuie a se face această îndrumare cu multă prevedere” [14].

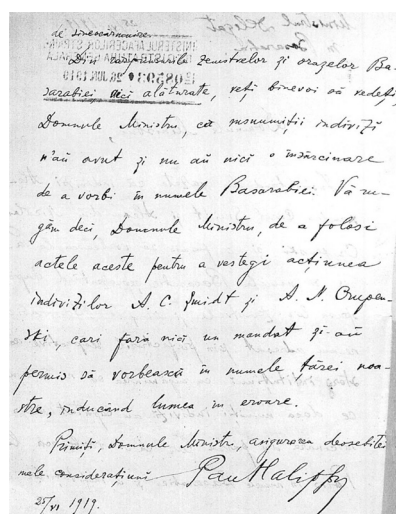
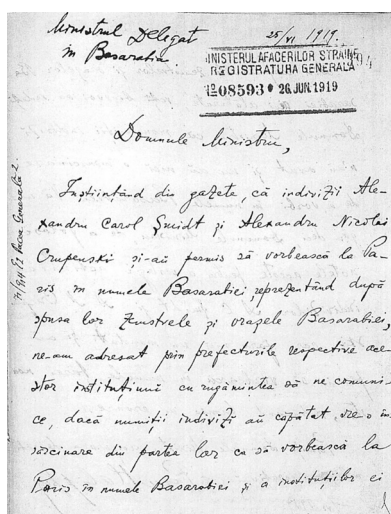
Moruzov îndeplinea la acea dată funcţia de şef al Siguranţei Deltei, în care calitate era

desigur cel mai bine informat asupra evoluţiei evenimentelor din zonă. De altfel, la începutul anului 1918, situaţia s-a complicat, ajungând de-a dreptul critică în ceea ce-i privea pe diplomaţii şi militarii români, aşa că la 10 ianuarie se ştia că arhiva Siguranţei Deltei era depusă pe vasul „Principele Mircea”, unde rezida comisarul guvernului român, generalul Coandă; consulul de la Ismail chiar credea, în acel context, „că ar fi bine şi eu să-mi asigur cifrele şi actele confidentiale, riscând din un moment în altul o percheziţie şi confiscarea lor” [15]. În acele speciale condiţii, consulul a trecut Dunărea, luând cu sine cifrul, corespondenţa şi sigiliile consulatului, depuse cu chitanţă la comandorul Scodrea ce-l însoţea pe generalul Coandă în localitatea Lascăr Catargi [15].

Tulburările şi dezordinea din Rusia, confruntările politice şi militare ajunse la graniţele fostului imperiu ţarist şi războiul civil izbucnit în interiorul său au afectat direct pe toţi vecinii acestuia. Bineînţeles că acestea s-au răsfânt şi asupra României, dar mai ales în Basarabia [16, pp. 163-180].

Zvonuri persistente că bolşevismul cucerise Tulcea şi că „Iaşiul era deja prins de bolşevici” au ajuns în primăvara anului 1919 până la Constantinopol; fiind confirmate chiar de autorităţile turce, ceea ce l-a determinat pe trimisul României, Papacostea, să le dezminţă, atribuindu-le refugiaţilor ruşi din Turcia [17, f. 325].

Între timp, partida unionistă basarabeană s-a solidarizat şi a oferit primul exemplu de fermitate decizională: Sfatul Ţării a hotărât la 27 martie 1918 unirea cu România – o hotărâre limpede şi fermă de a salva românitatea răsăriteană de două pericole iminente: primul

25 iunie 1919 Scrisoarea ministrului delegat în Basarabia Pan Halippa către ministrul Afacerilor Străine al României (Arhiva Ministerului Român al Afacerilor Externe – arhiva diplomatică)

deznaționalizarea (proces prea bine cunoscut românilor din imperiul țarist) iar al doilea pierderea uniceia ocazii de a răspunde înțelept criteriului leninist al autodeterminării [18]. Exemplul basarabean rămâne așadar în istoria României ca unul generator de judecată înțeleaptă asupra oportunității pe care neamurile o află arareori în cursul evoluției lor și n-au dreptul de a o pierde [19, pp. 791-803].

Li s-a adăugat, între altele, articolul dens în argumente, scris de N. Titulescu, destinat direct vârfurilor politice și diplomatice, și care a avut un mare ecou.

Subiectul basarabean se impunea, așadar, în atenția generală, ca unul care, deschizând concret zona autodeterminării, a modificat geografia politică, unind o populație românească înstrăinată, cu cei de o seamă și de o limbă și credință, astfel reparând nedreptățile trecutului.

Basarabeni uniونيști, cei din Sfatul Țării, marele mitropolit Gurie, și-au unit viețile cu cei de acasă, la bine și la rău. Destinul lor este cel al Generației Unirii, lăsând loc de pelerinaj pios, dar și de cugetare adâncă pe seama desti-

nului românesc. Le-a fost dat acestor fruntași să sufere calvarul patriei, odihnă veșnică aducându-i laolaltă în cimitirul mănăstirii Cernica.

Note și referințe bibliografice:

1. Vezi în *Intrarea României în Primul Război Mondial. Negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse 1914-1916*, editor Vadim Guzun, Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, documentul nr. 41, p. 165-166.

2. Vezi telegrama ambasadorului Japoniei la Petrograd adresată ministrului de externe japonez, idem, p. 274.

3. Cf. telegrama secretă a ministrului plenipotențiar rus de la București adresată ministrului de externe al Rusiei, idem, f. 317.

4. În două statistici oficiale rusești, populația Basarabiei figura astfel:

I (1891) – românii 1.090.000 (66%), ucrainienii 215.000 (13%), evreii 141.000 (8,6%), bulgarii 85.000 (5%), germanii 43.000 (2,6%), rușii 34.000 (2%), țigani 17.000 (1%)

II (1910) – la o populație de 2.604.800 locuitori, românii înscriau cifra de 1.897.800.

În 1891 erau în majoritate absolută în 6 (87%) din cele 8 unități administrative (ca la Bălți, Ismail, Akerman etc.), cf. *Bessarabie*, publi-

Cimitirul Mănăstirii Cernica – mormintele Mitropolitului Gurie și al Unioniștilor Ioan Pelivan, Daniel Ciugureanu și Pantelimon Halippa (foto Ioan Opriș)

cată în seria *The Romanians an their lands*, edited by professor Vasile Stoica, George H. Doran Company sub egida Roumanian Nationae League of America, Cleveland-Ohio, 1919, pp. 20-22.

5. Citat din G. Măntăluță, *Românii din Basarabia și noua situație din Rusia*, Ismail, 13 octombrie 1917, în Arh. MAE – Arhiva diplomatică, Materia 71/914 E.2 1917-1918, dosar 89, vol. 115, Rapoarte politice ale Consulatului din Ismail, Situația din Rusia, f. 89.

6. Vezi în raportul consulului Gr. V. Florescu, f.d., f.l., loc. cit., supra.

7. La 1859 în Basarabia existau: 2 școli superioare cu 31 profesori și 342 elevi, 18 școli elementare cu 71 profesori și 1050 elevi, 7 școli private cu 13 profesori și 250 elevi, ca la 1890 să sporească vizibil numărul școlilor și elevilor: 13 școli superioare, 398 școli elementare, 253 școli orășenești, la care care învățau 29.855 băieți și 9.320 fete (39.175) Cf. Vasile Stoica, op. cit., pp. 23-24. Sursele lui Vasile Stoica s-au fundamentat pe lucrările lui Zamfir Arbore (*Bessarabia*, Bucurest, 1905), Dim. Drăghicescu (*La Bessarabie*, Paris, 1917) și Irodonetz (*La Russie et les peuples allogènes*, Paris, 1917).

8. Ibidem. În anul 1910 cunoscătorii de scris-citit la suta de locuitori erau repartizați astfel:

germanii – 63 bărbați, respectiv 60 femei, evreii – 49 bărbați, respectiv 24 femei, bulgarii – 31 bărbați, respectiv 6 femei, românii – 10 bărbați, respectiv o femeie. Cf. Vasile Stoica, op. cit., p. 25.

9. Asupra curentelor și opiniilor din cercurile de influență ale societății basarabene, vezi la Paul Gore, *Basarabia în anul 1917*, publicat în „Democrația”, ianuarie 1923, an XI, nr. 1, București, pp. 7-13. Tot la acest fruntaș, bun cunoscător al realităților etno-demografice, a se vedea și argumentele din articolul *Populația Basarabiei. Materiale istorico-statistice*, în „Democrația”, noiembrie, București, an XI, nr. 11-12, pp. 23-52.

10. Detalii și păreri asupra demersului unionist, le avansează un participant direct la evenimente, Onisifor Ghibu, în *Cum s-a făcut unirea Basarabiei*, în „Transilvania”, Sibiu, decembrie 1924, an 55, nr. 12, pp. 512-536.

11. Cf. consulul G.V. Florescu, idem, supra.

12. Vasile Stroescu (1845-1926) boier basarabean cu studii juridice, inclusiv Doctorat în Drept, cu o mare avere; mare filantrop, susținător al emancipării românilor, prin școală, presă, asociații profesionale. A întreținut relații întinse cu cele mai de seamă autorități politice și culturale din România. A fost ales președinte de onoare

Cimitirul Mănăstirii Cernica – mormintele Mitropolitului Gurie și al Unioniștilor Ioan Pelivan, Daniel Ciugureanu și Pantelimon Halippa (foto Ioan Opriș)

re al Partidului Național Moldovenesc. Vezi și la Constantin Stan, *Minunata tăcere a unui boier basarabean*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

13. Vezi supra., doc. citat.

14. Respingând idea responsabilizării lui Moruzov, „ce nu este nici român și nu are nume românizat cel puțin!”, consulul Florescu a sesizat precis specificul mișcării. Înclinăm să presupunem însă că aportul lui Moruzov a contat în susținerea curentului prounionist, doar că lipsesc încă informații detaliate care să-l documenteze.

15. Mihail Moruzov, fondator al Serviciului Secret de Informații (SSI) al Armatei Române (1924-1940). Asasinat de legionari în închisoarea de la Jilava (noiembrie 1940). Membru al camarilei regale, a jucat un rol important, obscur, în viața politică interbelică. Cf. adresa confidențială a Consulatului regal al României cu nr. 15, Ismail, 22 ianuarie 1918 adresată lui I. I. C. Brătianu, în loc. cit.

16. Vezi la Mihai Dohot, *Elemente clandestine, teroriști și revoluționari bolșevici în imaginile fotografice din preajma Marii Uniri în Basarabia*, în *România în anul Marii Uniri 1918*, culegere de studii, coordonatori Gheorghe Sbârnă, Ioan Opriș,

Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2018, pp. 163-180.

17. Cf. telegrama Legațiunii de la Constantinopol, cu nr. 81/21 mai 1919, înregistrată la 9 iulie 1919, în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe – Arhiva diplomatică, Problema 71, 1914, E2, f. 325.

18. Analiza și evaluarea acestui organism, la Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării. Republica Democratică Moldovenească*, Editura Academiei Române – Muzeul Brăilei „Carol I”, Editura Istros, București – Brăila, 2017, volum îngrijit de Gheorghe E. Cojocar.

19. La doar câțiva ani de la unirea Basarabiei cu România, liderul unionist de largă recunoaștere pentru acțiunile sale, Ion G. Pelivan, a publicat (în franceză și engleză) broșura *Les droits des Roumains sur la Bessarabie au point de vue historique, ethnique et de l'autre determinations* (Bucarest, Tipografia „Cartea Românească”, 1924, 21 pp. + o hartă), document de o perfectă analiză venită de la un cunoscător. Această lucrare, asociată cu o alta – aparținând tot lui Pelivan -, anume *L'Union de la Bessarabie a la mère-patrie – la Roumanie* (Bucarest, „Cartea Românească”, 1924, 43 p. + planșă), editată, au adus lămuriri binevenite pentru opinia publică. Li s-a adăugat,

între altele, articolul dens în argumente, scris de N. Titulescu, destinat direct vârfurilor politice și diplomatice, și care a avut un mare ecou.

Cf. Nicolae Titulescu, *Roumania and Bessarabia* în „The Nineteenth Century and After”, London, 1924 iunie, vol. XCV, nr. 568, pp. 791-803.

Cimitirul Mănăstirii Cernica – mormintele Mitropolitului Gurie și al Unioniștilor Ioan Pelivan, Daniel Ciugureanu și Pantelimon Halippa (foto Ioan Opreș)

Realități basarabene înainte de unire

Rezumat. Articolul descrie pe scurt perioada 1914–1918, care a precedat momentul unirii Basarabiei cu România. Tulburările și dezordinea din Rusia, confruntările politice și militare ajunse la granițele fostului imperiu țarist și războiul civil izbucnit în interiorul său au afectat direct pe toți vecinii acestuia. Bineînțeles că acestea s-au răsfrânt și asupra României, dar mai ales în Basarabia. Subiectul basarabean se impunea, așadar, în atenția generală, ca unul care, deschizând concret zona autodeterminării, a modificat geografia politică, unind o populație românească înstrăinată, cu cei de o seamă și de o limbă și credință, astfel reparând nedreptățile trecutului.

Cuvinte-cheie: Basarabia, România, Unirea, revoluția bolșevică.

Basaraban realities before union

Abstract. The article briefly describes the period 1914–1918, which preceded the moment of the union of Bessarabia with Romania. The turmoil and disorder in Russia, the political and military confrontations that reached the borders of the former Tsarist empire and the the civil war erupted inside of it directly affected all its neighbours. Of course, they also spread over Romania, but especially in Bessarabia. Thus, the Bessarabian subject imposed itself in the general attention, as one who, in particular, opening the area of self-determination, altered political geography, undoing an alienated Romanian population, with those of a language and faith, and thus repairing the iniquities of the past.

Key words: Bessarabia, Romania, Union, Bolshevik Revolution.